

2) дуалізм центрального елементу правової системи передбачає складне та багатоаспектне перетинання двох тісно взаємопов'язаних між собою складових (права та суб'єкта). Вказані складові взаємозумовлюють, взаємовпливають та взаємодоповнюють один одного, але не змінюють при цьому свою власну унікальну структуру;

3) дуалізм центрального елементу правової системи є своєрідним компромісним підходом до визначення його сутності.

1. Шемшученко Ю. С. Передмова // Вступ до теорії правових систем: монографія / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Вид-во «Юрид. думка», 2006. – С. 4.
2. Алексеев С. С. Право: азбука – теорія – філософія: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – С. 47; Алексеев С. С. Государство и право: учеб. пособие. – М.: Проспект, 2010. – С. 42. 3. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. – 2-е вид. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 318. 4. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права. – Саратов: Изд-во Саратовской гос. академии права, 2004. – С. 93–94. 5. Четвернин В. А. Правовая система // Юридическая энциклопедия / отв. ред. Б. Н. Топорнин. – М.: Юристъ, 2001. – С. 808–809. 6. Вступ до теорії правових систем: монографія / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Вид-во «Юрид. думка», 2006. – С. 11. 7. Теория государства и права: учебник / Керимов Д. А., Журавлев М. М., Казаков В. Н. и др.; под ред. М. М. Рассолова. – М.: ЮНИТИ, 2004. – С. 350. 8. Зайчук О. В. Правова система та інші соціальні системи: взаємозумовленість та взаємовплив // Правові системи сучасності: навчальний посібник для магістрів права / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Юрид. думка», 2012. – С. 54–55. 9. Сунсгін С. О. Теоретико-правова характеристика статичних та динамічних елементів в романо-германській правовій сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – К., 2011. – 20 с. 10. Дідич Т. О. Розуміння, творення та реалізація права: діалектика взаємозв'язку // Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики: наук.-практ. юрид. журнал. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 2. – С. 82.

УДК 340.1

В. Ю. ВАСЕЦЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИРОДНО-ПРАВОВОГО ТА ПОЗИТИВНО-ПРАВОВОГО АСПЕКТІВ ФІЛОСОФІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті розглядаються питання природно-правового та позитивно-правового аспектів філософії праворозуміння. Зазначено, що вони мають безпосередній зв'язок із забезпеченням прав людини як загальної сучасної тенденції гуманізації суспільних відносин. Визначено основні напрямки правової науки в Україні, пов'язані передусім з тенденціями глобалізації, деформалізації та антропологізації. Зроблено висновок, що в сучасному українському правознавстві поширюється філософське розуміння права, пов'язане з такими цінностями, як свобода, рівність, справедливість, права і свободи людини.

Ключові слова: філософія праворозуміння, природно-правовий і позитивно-правовий підходи.

Васецкий В. Ю. Соотношение естественно-правового и позитивно-правового аспектов философии правопонимания в контексте гуманизации общественных отношений

В статье рассматриваются вопросы естественно-правового и позитивно-правового аспектов философии правопонимания. Отмечено, что они имеют непосредственную связь с обеспечением прав человека как общей современной тенденции гуманизации общественных отношений. Указаны основные направления правовой науки в Украине, связанные, прежде всего, с тенденциями глобализации, деформализации и антропологизации. Сделан вывод, что в современном украинском правоведении распространяется философское понимание права, которое связано с такими ценностями, как свобода, равенство, справедливость, права и свободы человека.

Ключевые слова: философия правопонимания, естественно-правовой и позитивно-правовой подходы.

Vasetsky V.Y. Correlation of natural-legal and positive-legal aspects of philosophy bases for legal understanding in the context of humanisation of social relations

The article reveals issues of natural-legal and positive-legal aspects of philosophy bases for legal understanding. It was stressed, that they have direct connection with providing human rights as a modern tendency for humanisation of social relations. Here were defined the main approaches of the legal thought in Ukraine, connected, with the tendencies of globalization, deformatization. It was concluded, that modern Ukrainian law-understanding covers philosophy bases of law linked with the values: freedom, equality, justice, human rights.

Key words: philosophy of law-understanding, natural-legal and positive-legal approaches.

Останнім часом у працях українських вчених формулюється широке поняття права, що включає в себе права та обов'язки особи, правосвідомість, правовідносини. Замість ізольованого, диференційованого вивчення окремих аспектів правової діяльності нині запропоновано її узагальнене усвідомлення, уявлення про цінність правової структури суспільства, про багатогранність підходів до праворозуміння, про необхідність поєднання системного, структурно-функціонального підходів до вивчення правової дійсності з нормативно-ціннісним, аксіологічним підходом¹.

В умовах сьогодення теорія і філософія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму, що дозволить, з одного боку, глибше проникнути у сутність права через пізнання природи людини, а з іншого – допомагає краще зрозуміти природу людини через пізнання сутності права².

У контексті змін, що відбуваються у світі, в Україні здійснюється встановлення єдиних принципів і стандартів, значущих для всього світового співтовариства. Права людини стають безпосередньо діючим правом і можуть застосовуватися всупереч законові, якщо закон суперечить фундаментальним правам людини (не відображає природно-правові засади; не відповідає загальновищезначим міжнародно-правовим принципам і нормам про права людини і громадянина; прийнятий нелегітимним органом державної влади тощо)³.

В цьому стосунку актуальними стають питання, пов'язані з проблемами співвідношення загальних питань природно-правового та позитивно-правового аспектів філософії праворозуміння, що мають безпосередній зв'язок із забезпеченням прав людини – загальною сучасною тенденцією гуманізації суспільних відносин. Розгляд деяких аспектів зазначеної проблеми є основним предметом цієї роботи.

Типологія права складається з таких загальновизнаних підходів, як: нормативістський, соціологічний, теорія природного права, філософське розуміння права, інтегративна юриспруденція⁴.

Сучасні наукові концепції (теорії) праворозуміння можна звести до трьох підходів: нормативного, соціологічного, ідеологічного⁵. За нормативного підходу під правом розуміються нормативні акти, що виходять від держави, які закріплюють правила поведінки людей (інакше кажучи – норми), тобто зрештою ототожнюються такі поняття, як «право» і «закон». Соціологічний підхід до права пов'язаний із пошуком права не в нормах, а в суспільних відносинах, що склалися у самому житті. За такого підходу, коли вивчається не стільки «книжне право» (право як належне), а право як суще, вказується, що правовідносини, відображені у правосвідомості, передують нормам, які їх закріплюють. Правовідносини можуть об'єктивно існувати навіть незалежно від їх закріплення в юридичних нормах. Ідеологічний підхід розрізняє право й закон, вказує, що право втілює в собі такі прогресивні демократичні ідеї, як справедливість, рівність, воля. Підкреслюється, що закон і право співвідносяться як форма й зміст, що закон можна використати як форму легалізації сваволі, що є прямою протилежністю права, тобто закон може бути неправовим.

У контексті теми дослідження одним із найважливіших аспектів є питання про тип праворозуміння – зумовлений світоглядною позицією пізнаючого суб'єкта образ права, що відображає найсуттєвіші, відповідно до цієї позиції, ознаки права⁶.

Типологія праворозуміння може здійснюватися за різними критеріями. З позиції сформульованого предмета філософії права, історії і теорії розвитку правової думки називають такі два протилежні типи праворозуміння: юридичне (від *jus* – право) і легістське (від *lex* – закон), в основі яких лежать питання розмежування права і закону⁷.

На відміну від юридичного праворозуміння, легізм ототожнює право і закон (позитивне право), відриває закон як явище від його правової сутності, заперечує об'єктивні правові властивості, якості, характеристики закону, тлумачить його як продукт волі (і сваволі) законоустановчої влади⁸. В. Бабкін і К. Жолковський також підкреслюють, що сучасний легізм ґрунтується на ототожненні права і закону, запереченні об'єктивних, незалежних від закону та законодавця властивостей і характеристик права. Для прихильників легізму існуюче право виводиться із правил, яким влада підпорядковує не лише поведінку людей, а й усі сфери життя суспільства. В основі легістського праворозуміння лежить принцип визнання правом лише того, що є наказом, примусово-обов'язковим установленням офіційної влади. Легізм існує в різних його проявах, але всі вони зводять право до закону як позитивного права, акцентуючи увагу на примусовому характері останнього⁹.

Для юридичного типу праворозуміння характерним є не довільне і суб'єктивне владне веління, щось, що не залежить від волі, розсуду або сваволі законоустановчої (державної) влади, а певне, відмінне від інших, соціальне явище (особливий соціальний регулятор) зі своєю об'єктивною природою і специфікою, своєю сутністю, особливим принципом. Цим принципом є принцип формальної рівності, що виражає сутність і особливості права, його відмінність від інших соціальних явищ, норм і регуляторів. Безсумнівним здобутком юридичного позитивізму є обґрунтування ряду найважливіших принципів теорії права: верховенства права та правового закону; законність - вимога неухильного виконання чинних законів державними органами, громадянами й іншими особами, загальнообов'язковість системи норм рівності, волі й справедливості.

У рамках юридичного типу праворозуміння існує два різних підходи: лібертарно-юридичний; природно-правовий.

Перехід від вузьконормативного (легістського) розуміння права як права влади до лібертарного розуміння права як міри свободи, що встановлює гуманістичний, ціннісний зміст права, збагачує наше уявлення про право і правову систему, сприяє створенню особливої поваги до права і правомірності поведінки, ціннісних орієнтацій суспільства, держави і людей¹⁰.

У рамках лібертарної, або юридико-лібертарної, концепції праворозуміння отримав розвиток один із найпопулярніших напрямів філософського розуміння права. Відповідно до даної концепції право - це загальна і необхідна форма свободи в суспільних відносинах людей, загальна справедливість, в основі якої лежить принцип формальної рівності¹¹.

Природно-правовий підхід (юснатуралізм) - один з найдавніших типів праворозуміння, який виходить із визнання природного права. Історично теорія природного права виникла як відгук на історичний злам раннього періоду Нового часу: завершення формування основних національних держав, виникнення державності нового типу і перемога абсолютизму; загострення у зв'язку з цим історичного протистояння держави і суспільства; продовження гострої боротьби за територіальне розмежування Європи¹².

Природно-правовий підхід не мав би протиставлятися праву позитивному.

Як зазначають науковці, природне право виступає як постійне і незмінне і прирівнюється до досконалих законів природи¹³. Воно є втіленням справедливості, добра, моральності і гуманізму¹⁴. Природне право виступає певним критерієм для законодавця і зводиться до визнання існування певних ідеальних правових засад, першооснови, що покликана визначити, яким має бути право, виражене в нормативно-правових актах, сформулювати ряд вимог до законодавства задля відображення в ньому ідей справедливості, прав людини, інших соціальних цінностей¹⁵.

Проблема співвідношення природного і позитивного права, на думку С. Рабіновича, потребує такого підходу, який дав би змогу:

– не обмежувати предмет дослідження виключно юридичною доктриною або ж самими лише нормами державно-юридичного права, а виявити взаємодію юридичних норм з іншими чинниками соціальної регуляції (як нормативними, так і фактичними);

– встановлювати діалектичні взаємозв'язки між нормативними і фактичними компонентами правової реальності на матеріалі інститутів, що реально функціонують;

– розглядати «позитивне право» як один із елементів ширшої соціорегулятивної цілісності (системи);

– сприяти у розв'язанні конкретних юридико-прикладних проблем галузевого характеру;

– утримувати в полі зору як ідеально-цілісні, так і соціально-емпіричні аспекти взаємодії природного й позитивного права¹⁶.

Зв'язки між природно-правовими уявленнями та позитивним правом проявляються в тому, що при сильному громадянському суспільстві суб'єктивне природне право може бути нав'язане державі, і в цьому випадку воно стане реальним позитивним правом. Такий підхід притаманний західноєвропейській правовій традиції, однак у перспективі він може стати актуальним для пострадянських правових систем у процесі розвитку в них демократичних засад і створення справді громадянського суспільства.

На необхідний зв'язок між природним і позитивним правом звертав увагу Й. Покровський, який вважав, що кожне позитивне право є певною соціальною волею до розумного і справедливого. У внутрішньому прагненні до розумного полягає секрет незнищенності ідеї природного права. «Поміж правом позитивним і правом природним, таким чином, немає нездоланної межі, навпаки, одне дано разом з іншим, дано з усією психологічною неминучістю: право позитивне неодмінно прагне бути розумним правом, а «право розуму» стає правом позитивним»¹⁷.

Схожу думку вже в наш час висловлює філософ В. Плавич, який вважає, що для формування сучасного праворозуміння ще не використані можливості традиційних підходів, ще недостатньо розкриті змістові характеристики формально-нормативної системності права. Необхідно виробити таке праворозуміння, яке могло б уникнути апіоризму теорії природного права та релятивізму юридичного позитивізму¹⁸. Конвергування принципів права і використання індивідуальної автономії – це шлях, який ґрунтується на розумних рішеннях совісті і сприяє демократичному праворозумінню.

Останнім часом спостерігаються кардинальні зміни уявлення про найзагальніші прояви у матеріальній і духовній сферах дійсності. Розв'язання загальних проблем праворозуміння в межах філософії права пов'язане з трансформційними перетвореннями у методології цієї науки, які зумовлені передусім антропологізацією його предмета, і відповідно – розвитком філософсько-правової і юридичної антропології. Тенденції антропологізації предмета філософії права пов'язані з появою однієї з найновіших парадигм у філософії права – антропологічної парадигми¹⁹.

Як зазначає М. Козюбра, антропологічний «переворот» у науці, який відбувся в 60-х роках ХХ ст., актуалізував антропологічний підхід до праворозуміння²⁰.

Правова антропологія – це вчення про місце людини в праві і права у людини, його відношення до правових явищ, здатність створювати право і сприй-

мати його зміст. Безпосереднім об'єктом антропології права виступає правове буття людини в об'єктивно існуючій правовій системі конкретного суспільства, об'єктом дослідження антропології права виступає правове існування людини у відповідних нормативних системах. П. Рабінович зазначає, що предметом юридичної антропології є закономірності правового буття людини в об'єктивно існуючій нормативній системі (система соціальних регуляторів поведінки, позитивне право), яке отримує свій зовнішній вияв у можливості (суб'єктивне право) та необхідності (суб'єктивний обов'язок) певної поведінки людини²¹. Змістова інтерпретація предмета юридичної антропології буде похідною від типу праворозуміння.

Ще один аспект філософії праворозуміння пов'язаний із радикальними перетвореннями, які притаманні передусім пострадянським країнам, в тому числі й Україні. Це стосується, зокрема, поширення уявлень про невідчужуваність прав людини як безпосереднього критерію правомірності правової діяльності, пріоритету міжнародно-правових норм порівняно з нормами національного законодавства та ін. Проблеми, що постають перед професійними юристами, не можуть розв'язуватися за допомогою вироблених раніше положень теорії правотлумачення. Іншим аспектом у народжуваних демократичних державах є активна участь у правотворенні широких верств населення, врахування громадської думки, врахування пропозицій науковців і спеціалістів-практиків. Усі думки і висловлювання щодо удосконалення законодавства мають бути адекватно витлумачені законодавцем. Тому суб'єкти правотворчості повинні володіти методами, технікою, навичками адекватного розуміння правотворчих пропозицій, починів, ініціатив.

Процеси інтегрування України в європейське співтовариство потребують також інтегрування вітчизняної юридичної системи в європейське право і зумовлюють рецепцію низки понять та конструкцій, змістовою основою яких є західноєвропейський юснатуралізм як особливий спосіб осмислення правової реальності (верховенство права, права людини, розумність, розсудливість, пропорційність тощо)²².

На думку ряду українських вчених, сучасні тенденції у зміні об'єкта й, відповідно, предмета загальнотеоретичної юриспруденції обумовлюють питання про стан її методології та визначають основні напрямки вітчизняної правової науки. До таких тенденцій належать передусім глобалізація, деформалізація та антропологізація²³.

Основні тенденції сучасного етапу розвитку суспільства пов'язані, перш за все, з процесами глобалізації – всесвітнім процесом, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, які мають першоджерелом насамперед сферу прав людини.

Процес деформалізації закономірно зумовлений реальними потребами перехідного стану, в якому перебуває нині Україна, зокрема необхідністю забезпечити підвищену динамічність, рухливість, гнучкість державно-юридичних інституцій, їх здатність швидко реагувати на соціальні зміни, пристосовуватися до них.

Стосовно антропологізації як сучасного напрямку досліджень філософського праворозуміння розвитку правової науки в Україні необхідно відзначити підвищену зацікавленість до вивчення закономірностей виникнення, функціонування й розвитку загальносоціальних прав, свобод і обов'язків людини та, як наслідок, становлення основ загальної теорії прав людини як неодмінного підрозділу, а тепер, навіть концептуального ядра вітчизняної загальної теорії права та держави²⁴.

Як підсумок можна констатувати, що в сучасному українському правознавстві поширюється філософське розуміння права, що пов'язується з такими цінностями, як свобода, рівність, справедливість, права та свободи людини. Всі ці філософсько-ціннісні виміри права мають не тільки теоретичне, а й практичне значення. В Україні вони утверджують дуже важливий в даний час принцип верховенства права, що є виразом загальнолюдських цінностей та проявом розвитку правової культури суспільства.

1. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток // [Журавський В. С., Зайчук О. В., Копиленко О. М., Оніщенко Н. М.]; за ред. В. С. Журавського. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 296 с. **2.** Плавич М. С. Філософсько-методологічні засади юридичної науки // Держава і право. - Вип. 43. – С. 14–19. **3.** Козюбра М. І. Правовий закон: проблема критеріїв // Вісник Академії правових наук України. - Х.: Право, 1993. – № 2 (33) – № 3 (34). – С. 92. **4.** Оніщенко Н. М. Сучасне праворозуміння (еволюція терміно-поняття «право» та «права» як явища соціальної дійсності) // Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал. Вип. 2. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 11–17. **5.** Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / [пер. з рос.]. – Харків: Консум, 2001. – С. 215–216. **6.** Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні // Право України. – 2010. – № 10. – С. 14. **7.** Нерсисянц В. С. Філософія права: учебник для вузов. – М.: Изд-во Норма, 2003. – С. 32. **8.** Марченко М. Н. Проблемы правопонимания в связи с исследованием источников права // Вестник Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 2002. – № 3. – С. 3–19. **9.** Бабкін В. Д., Жолковський К. Е. Легізм // Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 3: К–М. – 2001. – С. 466. **10.** Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток. – С. 63. **11.** Нерсисянц В. С. Філософія права. – С. 32–39. **12.** Новая философская энциклопедия: в 4 т. Интернет-версия издания / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; предс. научно-ред. совета В. С. Степин. – М.: Мысль, 2000–2001. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/enc.htm> 23.03.2012. **13.** Мартиневич Ю. О. Вплив концепцій праворозуміння на формування джерел права // Митна справа. – 2011. – Ч. 2. – № 3 (75). – С. 67–72. **14.** Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций. – СПб.: Издательский дом Санкт-Петербург. гос. ун-та, 2004. – С. 81. **15.** Лазарев В. В., Литень С. В. Теория государства и права: учебник для вузов. – [2-е изд.]. – М.: Спарк, 2000. – С. 147. **16.** Рабінович С. П. Юснатуралізм у приватному праві (західноєвропейська традиція): монографія. – К.: Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С. 35. **17.** Покровский И. А. «Иррациональное» в области права. Отд. оттиск из журн. «Юрид. Вестник» 1915 г. – Кн. XI (III). – М., 1915. – С. 10. **18.** Плавич М. С. Філософсько-методологічні засади юридичної науки // Держава і право. – 2009. – Вип. 43. – С. 19. **19.** Філософія права: проблеми і підходи: навч. посібник для студ. спец. «Правознавство» / [Рабінович П. М. та

ін.] ; за заг. ред. П. М. Рабінович. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Юрид. фак-т; Лабораторія дослідження теоретичних проблем прав людини, 2005. – С. 37. **20.** *Козоб-ра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні // Право України. – 2010. – № 10. – С. 11. **21.** Філософія права: проблеми і підходи. – С. 69. **22.** *Рабінович С. П.* Вказ. праця. – С. 4. **23.** Філософія права: проблеми та підходи. – С. 21. **24.** Там само. – С. 19–30.

УДК 341.23:342 (477)

В. П. ПЛАВИЧ,

доктор філософських наук,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НОРМ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Досліджується процес взаємодії та взаємозв'язку норм міжнародного і національного права. Аргументовано показано, що в умовах глобалізації на зміну примату національного права фактично прийшов примат міжнародного права, норми і принципи міжнародного права стають нормами національного права.

Ключові слова: взаємодія, взаємозв'язок, трансформація, зближення або інтеграція, універсалізація національного права.

Плавич В.П. Проблемы взаимодействия и взаимосвязи норм международного и национального права в условиях глобализации международных отношений.

Исследуется процесс взаимодействия и взаимосвязи международного и национального права. Аргументовано показано, что в условиях глобализации на смену примата национального права фактически пришел примат международного права, нормы и принципы международного права становятся нормами национального права. В статье произведен анализ и определены особенности юридического механизма взаимодействия норм международного и национального права в современных условиях. Рассмотрена возможность и реальное участие международно-правовых норм в национальном правоприменении, в урегулировании определенных национальных правоотношений.

Ключевые слова: взаимодействие, трансформация, сближение либо интеграция, универсализация национального права.

Plavych V.P. Problems of counteraction and counter-connection of legal norms in international and national levels in the context of globalization of international relations

The process of co-operation and intercommunication of norms of international and national law is investigated. It is shown, that in the conditions of globalization on the change of primacy of national right actually primacy of international law, norm and principles of international law came become the norms of national right. The article presents the analysis and identify features of the law mechanism of the international and national law in the modern world. It describes the opportunity and the real part of the international law norms in national law enforcement, in the regulation of certain domestic relations.

Key words: co-operation, transformation, integration, omnifying of national right.

На нинішньому етапі правового розвитку людства правовий механізм взаємодії міжнародних та національних правових систем є об'єктивно необхідним, оскільки сприяє сумісності різних за типологічними та іншими озна-